# AMIR TEMURNING MADANIY ISLOHOTLARI

**Sattorov Xurshid Abduvali o'gli**
Farg'ona Davlat universiteti Tayanch doktoranti
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.20107555

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada Amir Temur tomonidan amalga oshirilgan madaniy islohotlarning asosiy yo'nalishlari va ularning tarixiy ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda Temur davrida ilm-fan, me'morchilik, hunarmandchilik, savdo va shaharsozlikning rivojlanishiga qaratilgan siyosat yoritilgan. Samarqand, Shahrisabz va boshqa yirik shaharlarda bunyod etilgan me'moriy obidalar davlat qudrati va yuksak madaniyat ramzi sifatida baholangan. Shuningdek, madrasalar, kutubxonalar va ilmiy muhitning shakllanishi Temuriylar davridagi ma'naviy taraqqiyotning muhim omili sifatida ko'rsatib o'tilgan. Maqolada Temurning olimlar, hunarmandlar va san'atkorlarni qo'llab-quvvatlash siyosati natijasida Markaziy Osiyoda kuchli madaniy uyg'onish yuzaga kelgani ta'kidlanadi. Bundan tashqari, madaniy islohotlarning keyingi Temuriy hukmdorlar davridagi ilm-fan va san'at rivojiga ko'rsatgan ta'siri ham ochib berilgan. Tadqiqot natijalari Amir Temur davridagi madaniy siyosat Sharq uyg'onishining muhim asoslaridan biri bo'lganini ko'rsatadi.

**Kalit so'zlar:** Amir Temur, Temuriylar davri, madaniy islohotlar, me'morchilik, Samarqand, shaharsozlik, ilm-fan, hunarmandchilik, madrasalar, Temuriylar madaniyati, Sharq uyg'onishi, tarixiy meros.

Amir Temur o'z davrida nafaqat buyuk sarkarda va davlat arbobi, balki ilm-fan, madaniyat va bunyodkorlikni rivojlantirgan hukmdor sifatida ham tarixda muhim o'rin egallaydi. Uning madaniy islohotlari davlatni mustahkamlash, shaharlarda iqtisodiy va ma'naviy muhitni rivojlantirish hamda saltanat nufuzini oshirishga qaratilgan edi. Temur hukmronligi davrida Samarqand, Shahrisabz, Buxoro va Hirot kabi shaharlar yirik madaniy markazlarga aylantirildi. Ayniqsa, Samarqand davlatning siyosiy markazi bilan bir qatorda ilm-fan va san'at markazi sifatida rivojlantirildi. Turli mamlakatlardan me'morlar, olimlar, hattotlar, hunarmandlar va san'atkorlar olib kelinib, ular uchun qulay sharoit yaratilgan. Amir Temur shaharsozlik va me'morchilikka katta e'tibor qaratgan. Uning tashabbusi bilan masjidlar, madrasalar, saroylar, bog'lar, ko'priklar va karvonsaroylar qurilgan. Bu inshootlar nafaqat diniy yoki ma'muriy vazifani bajargan, balki davlat qudratini namoyon etuvchi ramz hisoblangan. Shahrisabzdagi Oqsaroy, Samarqanddagi Bibixonim masjidi va Go'ri Amir maqbarasi Temur davri me'morchiligining eng yirik namunalaridan biri sanaladi. Bu binolarda sharq me'morchiligi an'analari bilan birga yangi uslublar ham shakllangan. Qurilishlarda koshinkorlik, naqsh va yozuv san'ati keng qo'llanilgan. Temur ilm-fan rivojiga ham katta ahamiyat bergan. U olimlarni davlat himoyasiga olib, ularning faoliyatini rag'batlantirgan. Turli hududlardan kelgan ilm ahli Samarqand va boshqa shaharlarda faoliyat olib borgan. Natijada matematika, astronomiya, tarix, falsafa va tibbiyot kabi fanlar rivojlangan. Keyinchalik bu ilmiy muhit Mirzo Ulug'bek davrida yanada yuksalib, Samarqand dunyoning mashhur ilmiy markazlaridan biriga aylangan. Madaniy islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri hunarmandchilikni rivojlantirish bo'lgan. Temur turli yurishlardan keyin mohir ustalar va hunarmandlarni markaziy shaharlarga joylashtirgan. Natijada zargarlik, kulolchilik, to'qimachilik, qurolsozlik va yog'och o'ymakorligi rivojlangan. Bu esa iqtisodiy taraqqiyot bilan birga madaniy taraqqiyotga ham xizmat qilgan. Savdo yo'llarining xavfsizligi ta'minlangani sababli Buyuk Ipak yo'li orqali xalqaro savdo rivojlangan va turli madaniyatlar o'rtasidagi aloqalar kuchaygan. Amir Temur diniy-ma'rifiy siyosatga ham e'tibor bergan. Masjid va madrasalar qurdirilib, diniy ta'lim rivojlantirilgan. Ulamolar va shayxlar davlat tomonidan qo'llab-quvvatlangan. Shu bilan birga, Temur diniy

bag‘rikenglik siyosatini ham olib borgan. Turli xalqlar va madaniyat vakillari saltanat hududida yashab, o‘z faoliyatini davom ettirgan. Temurning madaniy siyosatida tarix va yozma manbalarga alohida e’tibor berilgan. Saroyda tarixchilar faoliyat yuritgan va davlat voqealari muntazam yozib borilgan. Natijada Temuriylar davriga oid ko‘plab tarixiy asarlar yaratilgan. Sharafuddin Ali Yazdiy va Nizomiddin Shomiy kabi tarixchilar tomonidan yozilgan “Zafarnoma” asarlari shular jumlasidandir.

Amir Temurning madaniy islohotlari qisqa muddatli emas, balki uzoq davom etgan tarixiy ta’sirga ega bo‘lgan. U yaratgan madaniy muhit keyingi Temuriy hukmdorlar davrida yanada rivojlanib, Markaziy Osiyoda uyg‘onish davrining shakllanishiga asos yaratgan. Temuriylar davridagi ilm-fan, me’morchilik va san’at taraqqiyoti bugungi kungacha jahon madaniy merosining muhim qismi sifatida qadrlanadi. Amir Temur olib borgan madaniy islohotlar markazlashgan davlatni mustahkamlash bilan birga jamiyatning ma’naviy va ilmiy hayotini yuksaltirishga xizmat qilgan. Temur o‘z saltanatining kuchi faqat harbiy qudrat bilan emas, balki ilm-fan, me’morchilik, savdo va madaniyat taraqqiyoti bilan ham belgilanishini yaxshi anglagan. Shu sababli u zabt etilgan hududlardagi ilmli kishilar, mohir ustalar va san’atkorlarni Movarounnahrga olib kelib, ular uchun qulay yashash va ishlash muhitini yaratgan. Bu siyosat natijasida Samarqand Sharqning eng rivojlangan madaniy markazlaridan biriga aylangan. Temur davrida qurilgan me’moriy obidalar davlat qudratini ifodalovchi siyosiy ramz vazifasini bajargan. Binolarni qurishda nafis bezak, murakkab geometrik naqshlar, Qur’on oyatlari va rang-barang koshinlardan foydalanilgan. Bu davr me’morchiligida ulug‘vorlik va mutanosiblik asosiy xususiyat bo‘lgan. Samarqanddagi Bibixonim masjidi o‘z davrida musulmon olamidagi eng katta masjidlardan biri hisoblangan. Go‘ri Amir maqbarasi esa keyinchalik Sharq maqbara me’morchiligining rivojlanishiga katta ta’sir ko‘rsatgan. Shahrisabzdagi Oqsaroy saroyi hukmdor saltanatining siyosiy va madaniy markazi sifatida qurilgan bo‘lib, uning peshtoqidagi bezaklar va yozuvlar Temur davri san’atining yuqori darajada rivojlanganini ko‘rsatadi. Temur madaniy siyosatining yana bir muhim jihati kitobat va qo‘lyozma san’atining rivojlanishi bilan bog‘liq edi. Saroy huzurida hattotlar va musavvirlar faoliyat yuritgan. Qur’on nusxalari, tarixiy asarlar va ilmiy kitoblar nafis usulda ko‘chirilgan. Bu davrda arab va fors tillaridagi ilmiy va adabiy meros keng tarqalgan. Kutubxonalar tashkil etilib, nodir qo‘lyozmalar yig‘ilgan. Ayniqsa, tarixiy voqealarni yozib borishga katta e’tibor qaratilgan. Bu esa Temuriylar davri tarixining boshqa ko‘plab o‘rta asr davlatlariga qaraganda batafsilroq saqlanib qolishiga sabab bo‘lgan. Amir Temur xalq xo‘jaligi va obodonchilikka ham jiddiy ahamiyat bergan. Sug‘orish tizimlari ta’mirlangan, yangi kanallar qazilgan, bog‘ va xiyobonlar barpo etilgan. Shaharlar atrofida dam olish maskanlari va sayilgohlar qurilgan.

Temur Samarqandni “yer yuzining ziynati”ga aylantirishni maqsad qilgan va buning uchun katta mablag‘ sarflagan. Shahar ko‘chalari kengaytirilgan, bozorlarda tartib o‘rnatilgan, savdogarlar xavfsizligi ta’minlangan. Bu esa iqtisodiy hayotning jonlanishiga olib kelgan. Madaniy islohotlarda ayollar mavqei ham qisman ahamiyat kasb etgan. Saroydagi ayrim malikalarning masjid, madrasa va xayriya inshootlari qurilishida ishtirok etgani tarixiy manbalarda qayd etiladi. Xususan, Bibixonim nomi bilan bog‘liq masjid Temuriylar davridagi ayollarning ma’lum darajadagi ijtimoiy ta’sirga ega bo‘lganini ko‘rsatadi. Temur o‘z davlatida turli millat va elat vakillarining yashashiga imkon yaratgan. Bu esa madaniy almashinuvni kuchaytirgan. Turkiy, forsiy va arab madaniyati o‘zaro uyg‘unlashib, yangi madaniy muhit shakllangan. Ayniqsa, saroy madaniyatida musiqa, she’riyat va tasviriy san’at rivoj topgan. Bayramlar, tantanali marosimlar va elchilarni kutib olish tadbirlari yuqori saviyada tashkil etilgan.

Amir Temurning madaniy islohotlari uning davlatida ilm-fan, me’morchilik va san’atning gullab-yashnashiga asos bo‘ldi. U o‘z poytaxti Samarqandni dunyoning ilm va madaniyat markaziga aylantirish uchun turli yurtlardan olimlar, hunarmandlar va me’morlarni jalb qildi, ulug‘vor binolar qurdirdi va madaniy taraqqiyotni qo‘llab-quvvatladi.

Quyidagilar Amir Temurning madaniy islohotlari hisoblanadi:

**Me’morchilik va shaharsozlik:** Samarqand, Kesh (Shahrisabz) va boshqa shaharlarda muhtasham me’moriy majmualar, jome masjidlar, madrasalar, bog‘lar va saroylar barpo etildi. Go‘ri Amir maqbarasi, Bibi-Xonim masjidi, Oqsaroy shular jumlasidandir.

**Ilm-fan va ta’limga e’tibor:** Olimlar, shoirlar va mutafakkirlar e’zozlanib, ularga sharoit yaratildi. Tarix, astronomiya va matematika kabi fanlar rivojlandi. Temuriylar renessansining asoslari yaratildi.

**Hunarmandchilik va san’at:** Bosib olingan yerlardan mohir hunarmandlar (kulollar, zargarlar, to‘quvchilar) Samarqandga olib kelindi, bu esa shaharsozlik va amaliy san’atning rivojiga hissa qo‘shdi.

Temurning madaniy siyosati faqat o‘z davri bilan cheklanib qolmagan. Keyinchalik Mirzo Ulug‘bek, Husayn Boyqaro va Alisher Navoiy davrida Temur asos solgan ilmiy va madaniy an’analar yanada rivojlantirilgan. Natijada Temuriylar davri Sharq uyg‘onishining muhim bosqichiga aylangan va uning madaniy merosi bugungi kunda ham jahon sivilizatsiyasining muhim qismi sifatida qadrlanadi.

**Xulosa**

Amir Temur amalga oshirgan madaniy islohotlar Temuriylar davlatining siyosiy va iqtisodiy qudratini mustahkamlash bilan birga, Markaziy Osiyoda ilm-fan va san’at rivojiga kuchli turtki bergan. Uning bunyodkorlik siyosati natijasida Samarqand va boshqa shaharlar yirik madaniy markazlarga aylangan. Me’morchilik, kitobat, hunarmandchilik va savdo sohalaridagi taraqqiyot davlatning xalqaro nufuzini oshirgan. Temur tomonidan yaratilgan ilmiy va madaniy muhit keyingi Temuriy hukmdorlar davrida yanada rivojlanib, Sharq uyg‘onishining shakllanishiga asos bo‘lgan. Shu sababli Amir Temurning madaniy siyosati nafaqat o‘z davri, balki keyingi asrlar taraqqiyotiga ham katta ta’sir ko‘rsatgan tarixiy hodisa hisoblanadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Amir Temur. Temur tuzuklari. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
2. Sharafuddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. Toshkent: Kamalak, 1994.
3. Nizomiddin Shomiy. Zafarnoma. Toshkent: O‘zbekiston, 1996.
4. B.Ahmedov. Sohibqiron Temur. Toshkent: Sharq, 1996.
5. Azamat Ziyo. Amir Temur jahon tarixida. Toshkent: Sharq, 2001.
6. Ibrohim Mo‘minov. Amir Temurning O‘rta Osiyo tarixidagi o‘rni. Toshkent: Fan, 1993.
7. Muhammadjonov A.. Temuriylar saltanati tarixi. Toshkent: Ma’naviyat, 2000.
8. Turg‘un Fayziyev. Temuriylar shajarasi. Toshkent: Yozuvchi, 1995.